

УДК 342.722.1

Ольга-Марія Бачинська,*аспірант кафедри теорії права та держави
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИНЦИПІВ НЕДИСКРИМІНАЦІЇ ТА РІВНОСТІ У ПРАВІ

Стаття присвячена аналізу природи та сутності принципів недискримінації та рівності. Автор розмежовує дані принципи на основі розгляду законодавства України, міжнародних нормативно-правових актів у сфері захисту прав людини, практики Європейського суду з прав людини та аналізу вітчизняної юридичної доктрини.

Ключові слова: принцип недискримінації, принцип рівності, дискримінація, юридична рівність, боротьба з дискримінацією, захист прав людини.

Постановка проблеми. Забезпечення прав і свобод людини і громадянина є однією з найважливіших функцій сучасних демократичних держав. Конституція України на виконання цієї фундаментальної засади у ст. 3 задекларувала, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

Принципи рівності та недискримінації є надзвичайно важливими для забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Якщо принцип рівності своїм корінням сягає ще часів античності, то принцип недискримінації є відносно новим для світового співтовариства. Саме тому важливе дослідження поняття недискримінації та розмежування даних принципів. Вивчення сутності та змісту принципу недискримінації має визначальний характер для його ефективного законодавчого врегулювання та реалізації на практиці.

Аналіз досліджень і публікацій з даної теми. Принцип рівності у своїх роботах досліджували О. Банчук, О. Васильченко, П. Рабінович, Г. Христова, С. Шевчук та інші. Принцип недискримінації був предметом дослідження О. Панкевича, С. Погребняка, З. Равлінко та інших.

Однак у юридичній доктрині відсутній єдиний підхід до співвідношення між принципами рівності та недискримінації. Деякі вчені ототожнюють дані принципи, інші вважають, що принцип недискримінації є похідним від принципу рівності, решта науковців підтримують самостійність цих принципів.

Взаємозв'язок принципів рівності і недискримінації є очевидним. Однак характер цього зв'язку залишається не до кінця з'ясованим у правовій науці України. **Метою** цієї статті є аналіз змісту принципів недискримінації та рівності, обґрунтування самостійності принципу недискримінації та визначення його відмінностей від принципу рівності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Натепер конституційний принцип недискримінації в системі принципів прав і свобод людини і громадянина займає особливе місце, оскільки діє у зв'язці з досить дослідженим у науці принципом рівності осіб. Однак зміст даних принципів, незважаючи на їх безсумнівну схожість, все-таки відрізняється.

Більшість держав світу визнають, що усі люди з народження повинні бути наділені рівними правами та свободами через їх належність до одного людського роду. Україна не стала винятком. Принцип рівності закріплений у ч. 1 ст. 24 Конституції України: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом», тоді як принцип недискримінації знайшов своє вираження у ч. 2 цієї статті: «Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [1]. І хоча в самому тексті цієї статті немає формулювання поняття «дискримінація», але його зміст свідчить про те, що мається на увазі заборона дискримінації за різними ознаками людини.

Правовий розвиток принцип недискримінації отримав у профільному законі «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». Так, відповідно до цього закону «дискримінація – це ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними» [2]. Дефініція дискримінації за ознакою статі наводиться у Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Взагалі, нормативне оформлення принципу недискримінації в українському праві наявне. Проте відсутній реальний механізм захисту осіб, що постраждали від дискримінації. Декларативний характер антидискримінаційних норм має результатом неефективний рівень протидії та боротьби з дискримінацією.

Принцип недискримінації є продовженням принципу рівності, але не збігається з ним і має свій власний зміст, про що свідчить аналіз багатьох міжнародних нормативно-правових актів, які розрізняють принципи рівності і недискримінації.

Захист від дискримінації є одним із фундаментальних прав людини, яке визнане міжнародним правом і повинне забезпечуватися сучасними демократичними державами. Крім того, Рада Європи та Європейський союз мають широкий досвід боротьби із дискримінацією, який, безсумніву, буде корисним і для України.

Так, у ст. 1 Загальної декларації прав людини говориться: «Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах», тоді як ст. 2 зазначає: «Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища» [3]. У цій Декларації наводиться відмінність між рівністю гідності та прав людини і заборонаю дискримінації цих прав за переліченими ознаками.

У ст. 3 Конвенції ООН про права інвалідів зазначається, що до принципів даної Конвенції належить принцип недискримінації, а у ст. 5, що має назву «Рівність і недискримінація», проводиться відмінність між цими поняттями. Так, рівність розглядається у тому значенні, що всі особи рівні перед законом і мають право на рівний захист закону, а також рівне користування ним без будь-якої дискримінації. Згідно ж із принципом недискримінації держави-учасники забороняють будь-яку дискримінацію за ознакою інвалідності і гарантують особам з інвалідністю рівний і ефективний правовий захист від дискримінації [4].

У праві Ради Європи принцип недискримінації знайшов своє втілення у ст. 14 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, яка забороняє дискримінацію за будь-якою ознакою у процесі користування визнаними в ній правами та свободами [5]. Стаття 14 також визначає, що дискримінація має місце, якщо об'єктивно наявні три елементи: виявлені факти свідчать про упередженість (наявність різного ставлення та підходів); різний підхід розумно не виправданий; відсутня належна пропорційність між використаними засобами і метою, що ставиться. Також Протокол № 12 до Конвенції встановлює загальну заборону дискримінації за будь-якою ознакою.

Європейська соціальна хартія містить заборону будь-якої дискримінації під час здійснення прав, передбачених цією Хартією, а також положення, що зобов'язують держав-учасниць

створювати переваги для окремих груп населення (осіб з інвалідністю, жінок тощо) [6].

Положення про захист від дискримінації також містяться в Рамковій конвенції про захист національних меншин, Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, а також Конвенції Ради Європи про доступ до офіційних документів. Гарантії захисту від пропаганди дискримінації передбачені також Додатковим протоколом до Конвенції про кіберзлочинність.

Також важливо звернутися до практики Європейського суду з прав людини, який неодноразово трактував поняття «дискримінація». Так, у справі «Stummer v. Austria» Суд розглядає дискримінацію як будь-яке відмінне ставлення з особами, що перебувають в однаковій ситуації, коли таке поводження ґрунтується на певній ознаці людини та не має об'єктивного виправдання [7]. У справі «D.H. and others v. Czech Republic» Суд зазначає, що принцип недискримінації може ототожнюватися з принципом рівного поводження, але не з принципом рівності загалом [8].

У вітчизняному правознавстві співвідношення між принципами рівності та недискримінації трактується по-різному. Деякі автори вважають, що ці принципи є тотожними, інші підкреслюють різну правову природу рівності та недискримінації.

Зокрема, С. Шевчук переконаний, що заборона дискримінації у ст. 14 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод становить, по суті, втілення принципу рівності, встановленого в інших положеннях Конвенції [9, с. 624]. О. Панкевич стверджує, що заборона дискримінації виступає одним зі складників загальноправової засади рівності [10, с. 22]. Г. Христова вважає, що принцип недискримінації існує як субпринцип у межах принципу рівності [11, с. 11-20].

Водночас інші науковці наголошують на тому, що принцип недискримінації не є ні похідним, ні тотожним принципу рівності. Так, С. Погребняк трактує принцип недискримінації як засаду, що забороняє дискримінацію, а «право на захист від дискримінації» визначає як фундаментальне право людини [12, с. 54].

У правовій науковій доктрині України юридична рівність розглядається у таких площинах: як рівна повага в межах певного процесу ухвалення рішень (вимога виявляти рівну повагу до думки кожного), як об'єктивне неупереджене ставлення (вимога однакового розгляду однакових ситуацій), як рівність розподілу благ (вимога отримання кожним рівної частки певного блага), як рівність результату (вимога, згідно з якою індивіди після процедури розподілу повинні опинитися в однакових умовах). Крім того, виділяються такі види рівності: рівність прав і свобод, рівність обов'язків, рівність перед законом, рівність перед судом.

С. Погребняк зазначає, що пояснення існування самого принципу рівності полягає в тому, що всі люди володіють основними (фундаментальними) правами і володіють ними однаковою мірою, тому що ці права пов'язані з ознака-

ми людського роду, стосовно яких усі людські істоти є рівними [12, с. 56].

Під впливом ідеї правової рівності, що є вимогою чесної рівності можливостей, дещо зміщуються акценти розуміння принципу недискримінації. У сучасній інтерпретації він означає заборону необґрунтованого відмінного ставлення (а саме встановлення відмінностей, винятків, обмежень чи переваг) до осіб, які знаходяться в однаковій ситуації, чи однакового підходу до осіб, які перебувають у різних ситуаціях [13, с. 25].

Не можна вважати, що зміст принципу рівності і принципу недискримінації ідентичні. Вони багато в чому збігаються, але відрізняються у своїй сутності, а тому повинні розглядатися як самостійні засади правового статусу особи. До змісту принципу рівності прав і свобод людини входить забезпечення рівних умов для реалізації особистістю належних їй прав, свобод і обов'язків, тоді як принцип недискримінації передбачає створення умов для неприпустимості обмеження належних людині прав, свобод чи обов'язків залежно від її антропологічних чи соціальних якостей.

Вибір людиною способу життя та поведінки не повинен обмежуватися побоюваннями дискримінації та утисками її прав через приналежність до певної меншості. Саме приналежність до певної групи є ознакою, яка дозволяє встановити дискримінацію особи.

Якщо відбувається порушення прав певної людини, то в будь-якому разі це буде правопорушенням, незалежно від тих причин, якими керувалася особа, вчиняючи цю дію. Таке правопорушення стає дискримінацією, якщо воно зумовлене або спричинене певними ознаками людини, які відрізняють її від інших, – кольором шкіри, віком, станом здоров'я тощо.

Тут можна говорити про доцільність забезпечення державою не принципу рівності, оскільки він передбачає необхідність забезпечувальних заходів держави щодо встановлення для всіх її жителів рівних умов, а принципу недискримінації, тобто обов'язкового дотримання тих законів і правил, які не дозволяють порушувати права громадян, що належать до певних груп саме на підставі їх належності до цих груп.

Крім того, важливо зазначити, що принцип недискримінації тісно пов'язаний не лише із принципом рівності. Розглядаючи справи про дискримінацію, Європейський суд з прав людини використовує принцип пропорційності та об'єктивності. У справах про ймовірну дискримінацію Суд досліджує такі елементи: 1) мають бути встановлені факти, що свідчать про різне ставлення; 2) ця відмінність у ставленні не виправдана легітимною метою, тобто відсутнє об'єктивне обґрунтування мети і результатів відповідного заходу; 3) відсутня розумна сумірність між засобами, що використовуються, і метою, що досягається [13, с. 28].

Ефективна реалізація принципу недискримінації в практичній площині має результатом досягнення справедливості та верховенства права, оскільки призводить до такої ситуації

в правовій системі, коли права осіб не утискаються на підставі належності до певної групи чи особливої ознаки.

Висновки

Принцип недискримінації відіграє досить вагому роль, оскільки його реалізація впливає, передусім, на можливість використання людиною її конституційних прав і свобод.

У правовій доктрині України більшість учених відстоюють думку, що принцип недискримінації є тотожним принципу рівності громадян або є його органічним продовженням. Однак на основі аналізу українського законодавства, міжнародних правозахисних актів та практики Європейського суду з прав людини можемо зробити висновок, що принципи рівності та недискримінації не є аналогічними.

Ці принципи хоч і є близькими, проте мають різний зміст та відрізняються за своєю суттю. Принцип рівності ґрунтується на створенні рівних умов для реалізації особою належних їй прав. А принцип недискримінації створює умови, за яких встановлюється неприпустимість обмеження прав свобод і обов'язків людини залежно від антропологічних чи соціальних ознак.

Принцип недискримінації є невідчужуваним та тісно пов'язаний не лише із принципом рівності, а й із засадами справедливості, об'єктивності, пропорційності, верховенства права та поваги до прав людини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 76. – Ст. 65.
3. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
4. Конвенція ООН про права інвалідів від 13.12.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.
5. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
6. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996 // Голос України. – 2006. – 30 лист. (№ 227).
7. Stummer v. Austria (Judgement 07 July 2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int>.
8. D.H. and others v. Czech Republic (Judgement 07 November 2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int>.
9. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції / Ста-

ніслав Шевчук. – 2-ге вид., випр., допов. – К. : Реферат, 2007. – 848 с.

10. Панкевич О. Заборона дискримінації: деякі загальнотеоретичні й філософсько-правові аспекти інтерпретації (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини) / О. Панкевич // Вісник Національної академії правових наук України. – 2014. – № 3(78). – С. 20–31.

11. Христова Г. Позитивні обов'язки держави у сфері протидії дискримінації / Г. Христо-

ва // Вісн. Нац. акад. прав. наук України : зб. наук. пр. / редкол.: В. Я. Тацій та ін. – Х. : Право, 2013. – № 4(75). – С. 11–20.

12. Погребняк С. Генезис ідеї рівності як основоположного принципу права / С. Погребняк // Вісник Академії правових наук України. – 2010. – № 3. – С. 50–58.

13. Погребняк С. Роль принципу недискримінації в загальній концепції рівності // Вісник Академії правових наук України. – 2007. – № 3. – С. 23–34.

Стаття посвячена аналізу природи і сутності принципів недискримінації та рівності. Автор розграничує дані принципи на основі розгляду законодавства України, міжнародних нормативно-правових актів в сфері захисту прав людини, практики Європейського суду по правам людини та аналізу отечественної юридическої доктрини.

Ключевые слова: принцип недискримінації, принцип рівності, дискримінація, юридическе рівність, боротьба з дискримінацією, захист прав людини.

The article is devoted to the analysis of the nature and essence of the principles of non-discrimination and equality. The author delineates these principles on the basis of consideration of Ukrainian legislation, international normative legal acts in the field of human rights protection, the practice of the European Court of Human Rights and the analysis of domestic legal doctrine.

Key words: non-discrimination principle, equality principle, discrimination, legal equality, fight against discrimination, protection of human rights.

